

FRANJO PFALZ - OSLIKANA CEHOVSKA ZASTAVA

Izvorni znanstveni rad
UDK 75.071 Pfalz, F.

BRANKA BALEN
Galerija likovnih umjetnosti
Europske avenije 9
HR-31000 Osijek

Muzej Slavonije u Osijeku čuva među inim muzealijama i dvije oslikane cehovske zastave koje su nedavno restaurirane u Zagrebu. Jedna je naročito zanimljiva jer je poznato da ju je oslikao slikar Franjo Pfalz kojega svrstavamo u Osječki slikarski krug. Na zastavi je prikazan s jedne strane sv. Juraj, a s druge Madona s djetetom. U tekstu se daje analiza slika s mogućim pretpostavkama o portretima obitelji Franje Pfalza na njima.

Predstavljena je i nova akvizicija Galerije likovnih umjetnosti iz opusa Franje Pfalza.

Muzej Slavonije u Osijeku čuva među inim muzealijama i dvije oslikane cehovske zastave koje su nedavno restaurirane u Zagrebu. Jedna je naročito zanimljiva jer je poznato da ju je oslikao osječki slikar **Franjo Pfalz** kojega svrstavamo u *Osječki slikarski krug*. Taj *Krug* je zapravo obuhvaćao umjetnike koji su svojim likovnim stvaralaštvom vremenski pokrivali osječku likovnu scenu 19. st.

Dvije slikarske obitelji dominirale su osječkom likovnom scenom od kraja trećeg do kraja šestog desetljeća 19. stoljeća: **Hötzendorf** i **Pfalz**, obje doseljene iz češko-moravskog područja Austro-Ugarske Monarhije.

Kod obitelji **Pfalz** slikarska tradicija imala je dublje korijenje. Pfalzovi potječu iz Egera (Cheba) u Češkoj. Prvi se spominje Casparus Antonius Pfaltze rođen 1717. u Egeru., zatim sin mu Thomas Pfaltze *gradski slikar minijatura*. Njegova dva sina Severin i Gottfried bili su također slikari. Severin je studirao u Pragu, zatim boravio u Rimu kao stipendist grofa Kinskog, izlagao u Pragu, a registriran je u Thieme-Beckeru¹. Drugi sin Gottfried iz vjerojatno ekonomskih razloga napušta Eger te se početkom 19. stoljeća naseljava u Slavoniji. Iz arhivskih podataka je poznato da je živio 11 godina u Vinkovcima te da se 1816. preselio u Osijek².

Gdje se točno i koje godine rodio njegov sin Franjo, za sada nam je nepoznato. Spominju se godine

1811., 1812. i 1813., a kao mjesto rođenja Vinkovci, Osijek i Slovinsk u Češkoj³. Pretpostavlja se da je prvu slikarsku poduku primio od oca Gottfrieda, a poslije očeve smrti 1827. u Osijeku od slikara Ivana Gastoja. U životopisu Franje Pfalza postoje mnoge praznine i on nam je za sada poznat samo fragmentarno. 1837. upisuje se na Akademiju likovnih umjetnosti u Beču⁴ gdje se zadržava do 1839. kada se vraća u Osijek. Po povratku u Osijek iste se godine ženi Anom Bastijančić, kćerkom cipelarskog obrtnika Franje Bastijančića.

Pfalz je radio portrete i sakralno slikarstvo, a kako je bio slobodni umjetnik vjerojatno je živio u nepovoljnim materijalnim prilikama. Bio je neprestano u potrazi za poslom. Sudjelovao je na mnogim natjecanjima za izradu crkvenik slika i drugih radova. Boreći se za bolje uvjete života boravio je neko vrijeme u dva navrata i u Baji u Mađarskoj. Drugi puta 1860. kada se natječe za mjesto učitelja crtanja na tamošnjoj školi. Nije poznato je li tu službu i nastupio. Zanimljivo je da je Magistrat u Baji tražio od osječčkog Magistrata da Pfalz svojoj molbi priloži rodni list i svjedodžbu ponašanja. Osječki magistrat je odgovorio da može poslati samo svjedodžbu ponašanja (*Sittenzeugnis*) jer se prilikom rođenja Franje Pfalza zaboravio unijeti taj podatak u knjigu krštenih - *ova svjedodžba neka posluži kao krsni*

³ Obavijest Otu Švajceru Chebske museum, Cheb, 3.7. 1970.

⁴ U matrikulama bečke Akademije zapisano je *Franjo Pfalz: 25 godina, rođen u Osijeku (Slavonija), stupanje u Akademiju u lipnju 1837., struka risarskih umjetnosti (Kunstfach Zeichenkunst bey den Antiken) - polazio ljetni kurs 1838., te 1839. Položio jedan ispit iz anatomije. Učio je povijesno crtanje kod L. Kupelwiesera. Boris Kelemen: Novi podaci o nekim našim slikarima XIX. stoljeća, Republika, Zagreb, 1964., str. 520.-522.*

¹ U. Thieme - F. Becker: Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler, Leipzig, 1907.-1950.

² Dr. Kamilo Firinger: Likovna umjetnost u Osijeku u 18. i početkom 19. stoljeća, Tkalčićev zbornik, Zagreb, 1955.

list... da bei der Geburt des Franc Pfalz das Eintragen in das Taufprotocoll vergessen wurde, so ist dieses Zeugnis als Taufschein anzusehen⁵.

1846. godine Pfalz traži putovnicu za Tursku, Rusiju, Bavarsku, Prusiju, Saksoniju, Württemberg, Francusku i Englesku⁶ želeći vjerojatno poći na studijsko putovanje za koje ne znamo je li se barem djelomično ostvarilo.

Umro je od upale pluća 2. 8. 1863. u Osijeku. Ovaj svijet je napustio u siromaštvu što potvrđuje i rješene sjednice Gradskog poglavarstva u Osijeku od 19.3. 1864. povodom zaostataka plaćanja poreza: *Budući da je Franjo Pfalz bez da bi kakva imetka ostavio, ovde preminuo, to se blagajna gradska poziva, da dužni zaostatak za god. 860 sa 1f. 61/2 kraj. a. vr. nepoberiv izpiše a gradu u razhod računa stavi*⁷.

Ostavio je za sobom udovu Anu koja u novinama *Esseker Lokalblatt und Landbote*⁸ oglašava da u svom stanu u Donjem gradu u Dugačkoj ulici br. 303. daje poduku iz crtanja. Odaziv je bio slab ili nikakav jer već slijedeće godine predaje molbu za osnivanje dječijeg vrtića što joj Namjestničko vijeće u Zagrebu odbija. Njezina daljnja sudbina je nepoznata.

Franjo Pfalz registriran je u Thieme-Beckeru⁹, dok Ivan Kukuljević-Sakcinski u svom *Slovníku umjetnikah jugoslavenskih*¹⁰ bilježi slijedeće : *Pfalz N., živući slikar; rodio se u Vinkovcih u Slavoniji, izučiv se na akademiji umjetnosti u Beču, nastanio se u Osijeku. Bavi se ponajviše slikanjem podobah, nu načinio je također nekoliko liepih oltarnih slika. Njegovi tvorovi oslikuju se njekom osobitom značajnostju i krepostju.* Kukuljević-Sakcinski navodi umjesto imena N. ne znajući valjda da se zvao Franjo. Začuduje što ga Isidor Kršnjavi u svojim *Uspomenama iz Vinkovaca i Osijeka* ne spominje iako je došao u Osijek 1863. neposredno nakon Pfalzove smrti kada su sjećanja na njega još uvijek bila živa, a bila je živa i njegova udovica.

Poznato je da je Franjo Pfalz radio portrete i sakralno slikarstvo¹¹, no nedavno smo došli do saznanja da je oslikavao i cehovske zastave. Jedna takova je kako je rečeno, sačuvana u osječkom Muzeju Slavonije.

S jedne strane zastave¹² je *Sv. Juraj*, a s druge *Madona s malim Isusom*. Obje slike radene su uljem na platnu dimenzija 142 x 80 cm. Signatura se nalazi d.d. na slici *sv. Jurja*¹³: Slikario Franjo Pfalz¹⁴.

*Sv. Juraj*¹⁵ (slika 1.) jaši na bijelom konju koji se propinje nad zmajem. Prikazan je u jeku borbe sa zmajem, desne ruke u kojoj je mač visoko uzdignute u zamahu, kako bi nemani odsjekao glavu. *Sv. Juraj* zaštitnik je križara, vitezova, vojnika i svih obrta u vezi s ratovanjem, zaštitnik konja, ratara i pastira. Ovakav ikonografski prikaz *sv. Jurja* zadržao se do 19. stoljeća.

Slika 1 - *Sv. Juraj*, oko 1850.

⁵ Historijski arhiv Osijek, HAO (danas Državni arhiv u Osijeku) - sp. 2068. / 1860., sp. 1829. Magistrata Baje.

⁶ HAO - sp. 2262.

⁷ HAO - sp. 980.

⁸ *Esseker Lokalblatt und Landbote*, Esseck, 1864., 28.2. i 16.3.

⁹ Vidi napomenu 1.

¹⁰ Ivan Kukuljević: *Slovník umjetnikah jugoslavenskih*, Zagreb, 1858., str. 345.

¹¹ Oto Švajcer, Branka Balen : *Franjo Pfalz, mala monografija, Galerija likovnih umjetnosti, Osijek, 1989.*

¹² Osječkim cehovovima i njihovim zastavama (ponaosob onima koje čuva Muzej) bavi se kao povijesničar kolega Ante Grubišić iz Muzeja Slavonije. Obradu likovnog segmenta daje Branka Balen kao povijesničar umjetnosti.

¹³ Zastava je pronađena u Muzeju Slavonije 1994. u jednom do tog vremena nedostupnom spremištu.

¹⁴ Prije restauracije se u nastavku signature vidjela samo jedinica od godine, ostale brojke su nestale jer je na tom mjestu slika bila u vrlo lošem stanju. Nakon restauracije je nestala i jedinica.

¹⁵ Od 13. stoljeća proširila se o *sv. Jurju* *Legenda aurea* koja kaže: Zmaju u močvari kraj grada Silene građani daju za hranu svaki dan dvije ovce. Kada ponestanu ovce, svaki dan mu žrtvuju kockom odabranog mladića ili djevojku. Kocka padne i na kraljevu kćer. Na putu u smrt kraljevna susretne *Jurja*, a *Juraj* udarcem koplja onesposobi zmaja, vezuje mu oko vrata pojas kraljeve kćeri te ga dovodi u grad, gdje ga ubija pošto se na *Jurjev* nagovor kralj i sav puk pokrste. Četiri vola odvlače mrtvog zmaja iz grada.

Na slici sv. Juraj odjeven je u viteško odijelo: bijelo-srebrnkasti, uz ruke, noge i tijelo usko pripijeni, prvi sloj odjeće, plavi haljetak koji izlazi donjim dijelom iz pozlaćenog prsnog oklopa, obavijen je crvenim plaštom koji pada s desnog ramena zbog uzdignute ruke, a na glavi ima kacigu srebrne boje koja ovalno flankira lice završavajući zlatnim križem na gornjem dijelu. Na vrhu kacige je zlatna kruna u kojoj sjedi bijela golubica uzdignutih krila. Tik do trbuha konja sviđa se zmaj zelene boje sa prijetećim razjapljenim crvenim raljama punim oštrih zubi. Svoj prednji desni ekstremitet s oštrim pandžama usmjerio je prema nogama konja (prednjim), a lijevom drži oštricu polomljenog koplja¹⁶. Pozadina je pejzaž u zelenom tonu u kojemu se s lijeve strane vide obrisi grada, a s desne strane, uz sam rub slike, na uzvisini kleči kraljevna s rukama visoko uzdignutim i sklopljenim u molitvi.

Kompozicija je vrlo dobro razrađena, ali vrlo statična premda su konj i lik u pokretu. Taj pokret, međutim, ne djeluje živo nego zakočeno i umrtvljeno premda je čitavi crtež izvrstan kao konačno i kolorit, što odaje školovana slikara koji je dobro savladao zanat podkrijepljen nepobitnim talentom.

Na drugoj strani zastave nalazi se slika *Madone s djetetom Isusom* (slika 2.).

Cijela scena smještena je na nebo. Madona¹⁷ sjedi na prijestolju i u krilu drži maloga Isusa. Odjevena je u svijetloružičastu dugu haljinu ukrašenu oko završetka rukava i oko ovalnog vratnog izreza zlatnom trakom i zlatovezom. Ogrnuta je tamnoplavim plaštom koji pada s lijevog ramena, omotan je oko donjeg dijela ruku i oko struka i nogu koje potpuno prekriva. Uz gornji rub plašt je ukrašen širokom trakom u zlatovezu, a vidljive su i dvije zlatne rese ispod Isusova tijela. Na glavi nosi zlatnu krunu podstavljenu crvenim plišem koja na vrhu ima zlatni zakošeni križ¹⁸. Madona ima dugu tamnoplavu kosu razdijeljenu po sredini koja uokviruje meko modelirano lice s plavim očima. Na krilu Bogorodice sjedi malo plavokoso dijete Isus kojega je obgrlila desnom rukom dok u lijevoj drži drveni križ. Isus je nagnuo glavicu, lijevom rukom pridržava križ dok mu je desna u položaju blagoslivljanja. Pozadina Madoni je jarka svijetlost koju okružuju tamniji oblaci iz kojih izviruje pet glavica kerubina¹⁹ dva s lijeve, a tri s desne strane slike.

Slika 2 - Madona s Isusom, oko 1850.

Slika 3 - Madona s Isusom, oko 1850. (detalj - glava), prije restauracije

Za razliku od prikaza sv. Jurja, Madona je slikana vrlo meko dajući cijeloj slici nježan i romantičan ugođaj što je i primjereno u odnosu na temu žene i majke nasuprot ratnika u jeku borbe.

¹⁶ Legenda kaže da je sv. Juraj zмага pogodio prvo kopljem, a zatim ga dokrajčio mačem.

¹⁷ Majka s djetetom na krilu jedan je od dva pratipa prikazivanja Bogorodice još iz vremena II. stoljeća (Prisciline katakombe) i jedna od temeljnih predodžbi za kasniju ikonografiju.

¹⁸ Madarska kruna sv. Stjepana

¹⁹ Andela ima tri reda. Kerubine svrstavamo u prvi red sa serafinima i prijestoljima, a prikazuju se kao glavice obično nebeskomodne boje sa četvero, rjede sa šestero krila. (dr. Anđelko Badurina:

Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva, Institut za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1979., str. 115.-118.). Pfalz je na svojoj slici prikazao kerubine modrih krila.

Slika 4 - Autoportret, 1837. / 39.

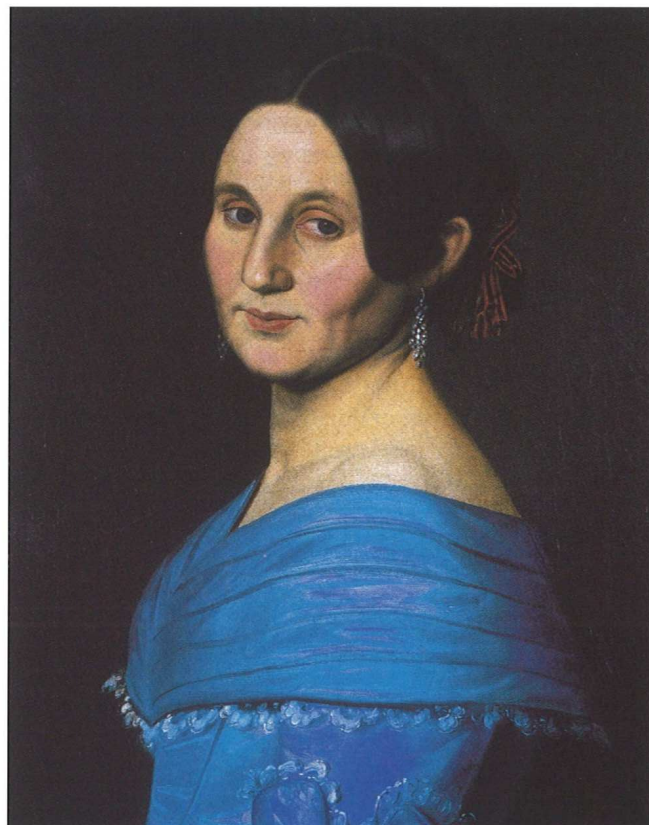
Promatrajući ove slike te Pfalzov *Autoportret*²⁰ (slika 4.) i *Portret Magdalene Zanetty rođ. Bastijančić*²¹ (slika 5.) došla sam do zanimljivog zaključka. Radeći *sv. Jurja* Pfalz je naslikao svoju glavu. Naime usporedimo li ju s *Autoportretom* uočiti ćemo isti oblik glave, isti nos, plave oči, te jednako oblikovane tamnoplave brkove i bradu.

Slikajući *Madonu* Pfalz je portretirao svoju suprugu²². Usporedimo li ju s portretom njezine sestre Magdalene uočavamo veliku fizičku sličnost od oblika glave, nosa, brade, ustiju pa čak i svijetlih očiju. Jedina razlika je u boji kose (Ana ima svijetlu, a Magdalena tamnu) te u jačini jagodica koje su mekše kod Ane. Zapravo je čitavo Anino lice puno mekše u izražaju, što je i razumljivo jer je bila mlađa sestra. Oba lica odišu istom smirenošću, dobrotom i ljupkošću. Gledaju nas jednake, izražajne svijetle oči s identično oblikovanim obrvama različite boje poput kose.

²⁰ Franjo Pfalz: *Autoportret*, 1837. / 39. ulje na platnu, 380 x 300 mm sign. nema S - 230. Osijek, došlo u Zbirku prije 1941. (stari inventar Muzeja Slavonije)

²¹ Magdalena Zanetty rođ. Bastijančić bila je sestra Pfalzove supruge Ane. Franjo Pfalz: *Portret Magdalene Zanetty rođ. Bastijančić*, 1855. ulje na platnu, 640 x 530 mm sign. nema S - 115. Osijek, došlo u Zbirku prije 1941. (stari inventar Muzeja Slavonije)

²² Za sada nam nije poznato postojanje portreta Pfalzove supruge Ane Bastijančić

Slika 5 - Portret Magdalene Zanetty, rođ. Bastijančić, 1855.

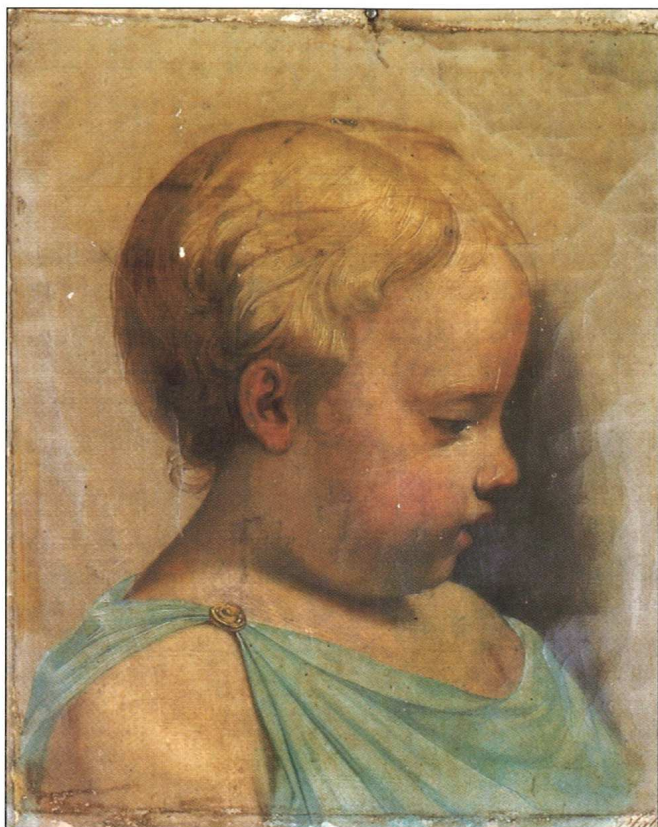
Međutim za dijete Isusa ne možemo tvrditi da je portret Pfalzova sina jer nemamo saznanja da je imao djece. Može se samo pretpostavljati da je možda imao dijete te da je umrlo u ranim godinama.

U prvom trenutku kada smo se prihvatili obrade restauriranih, oslikanih cehovskih zastava iz fonda Muzeja Slavonije činilo se da je i druga zastava s prikazima *sv. Trojstva* i s druge strane *sv. Bartolomeja* nastala od Pfalzove ruke. Međutim su ta dva rada sasvim različitih autora. Način slikanja na slikama druge spomenute zastave je puno jači i realističniji te je prva pomisao bila da ju je uradio J. F. Mücke. Postoji dosta indicija za tu tvrdnju no detaljnu obradu i analizu ostaviti ćemo za jedan drugi rad.

Koristimo priliku predstaviti i novu akviziciju Galerije likovnih umjetnosti u Osijeku, odnosno, predstaviti nedavno kupljenu sliku Franje Pfalza koja prikazuje Dječiju glavicu²³ (slika 6.). Slika predstavlja poprsje dvogodišnjeg djeteta naslikano u profilu. Dijete²⁴ ima kratku, plavu, lagano valovitu kosu.

²³ Franjo Pfalz: *Glava djeteta*, 1847. ulje na platnu, 270 x 226 mm sign.d.d.: Pfalz 1847. Osijek, otkupljeno iz privatnog vlasništva 2001. (nalazi se na restauraciji)

²⁴ Slika je pronađena na tavanu dvorca grofa Maylath u Donjem Miholjcu pa pretpostavljamo da predstavlja portret djeteta iz te obitelji.

Slika 6 - Glava djeteta, 1847.

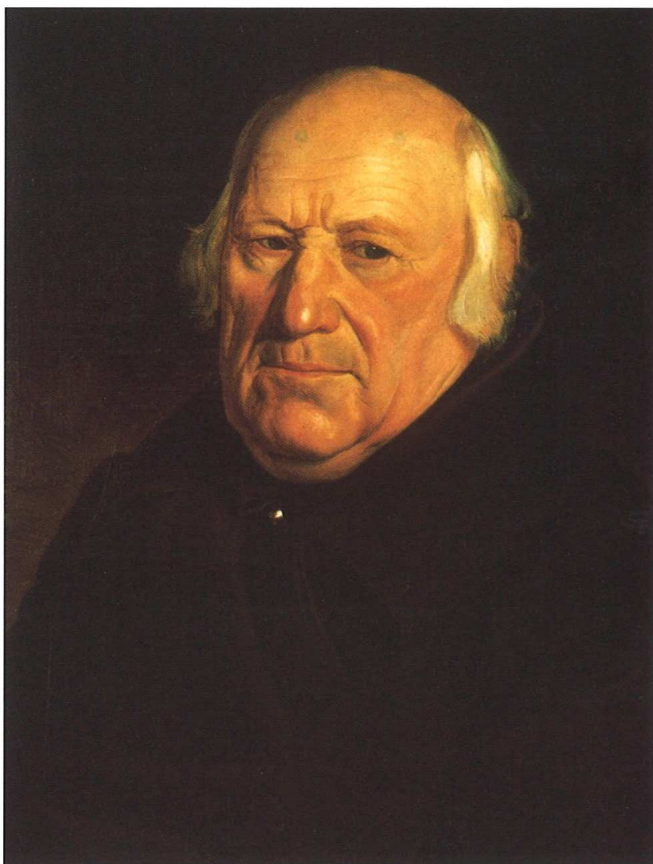

Slika 7 - Dječja glava, 1837. / 39.

Odjeveno je u svijetloplavu košuljicu bez rukava koja je na ramenu prihvaćena zlatnom kopčom poput toge.

Do sada je bio poznat samo jedan *Dječiji portret*²⁵ (slika 7.) iz Pfalzova opusa koji je sastavni dio fundusa osječke Galerije likovnih umjetnosti. To je portret dječaka (možda oko sedam ili osam godina) u en-facu rumenih obraza, tamnih očiju i smeđe kose, vrlo ozbiljna izraza te punih usnica. Naglašena donja usnica i čitava forma lica upućuju na sličnost s Magdalenom Zanetty koja bi mu možda mogla biti majka. Tamne oči imao bi po ocu, (slika 8.) *Ivanu Zanettiju*²⁶ (daljnje sličnosti su u obliku nosa i brade).

Oba dječija portreta po svim se karakteristikama slikanja uklapaju u cjelokupan Pfalzov do sada poznati opus koji po stilskim oznakama svrstavamo u razdoblje bidermajera.

Slika 8 - Portret Ivana Zanettija, 1855.

²⁵ Franjo Pfalz: *Dječja glava*, 1837./ 39.

ulje na platnu, 320 x 260 mm

sign. nema

S - 233

Osijek, došlo u Zbirku prije 1941. (stara inventarna knjiga Muzeja Slavonije)

²⁶ Franjo Pfalz: *Ivan Zanetty*, 1855.

ulje na platnu, 635 x 530 mm

sign. l.d.: F. Pfalz

S - 114

Osijek, došlo u Zbirku prije 1941. (stara inventarna knjiga Muzeja Slavonije)

Moramo, međutim, naglasiti da su atribucije po sličnosti za sada samo pretpostvake koje bi se trebale u daljnjoj obradi potkrijepiti i konkretnijim dokazima.

FRANJO PFALZ - A PAINTED GUILD FLAG

SUMMARY

Museum of Slavonia in Osijek has in keeping a guild flag decorated with paintings by Franjo Pfalz, the painter from Osijek Painters' Circle. It hadn't been known before that he did such paintings as well, but the signature on one of the paintings confirm that fact.

On one side of the bunting there is St. George on the horse killing dragon. It is interesting to notice that St. George looks much alike Franjo Pfalz himself and by comparing his self-portrait with that of St. George's we tried to prove that resemblance: On the other side there is Madonna with a child and again, by analysing that painting and comparing it with the portrait of Magda-

lena Zanetty born Bastjančić, we tried to prove that it was the portrait of Franjo Pfalz's wife. We also mentioned another guild flag decorated with paintings, which by its features could be a work of Josip Franjo Mücke . But, as in this paper we first of all deal with the works of Franjo Pfalz, the analyses of that painting is to be done in some other paper.

We also presented new acquisition of Osijek Art Gallery. That is a Head of a Child by Franjo Pfalz. In that way another portrait of a child by Franjo Pfalz came into our possession.